ڊاڪٽر پروين موسيٰ ميمڻ

عطا محمد ڀنڀري جون سنڌي ترجمي نگاريءَ ۾ خدمتون

The Services of Atta Muhammad Bhambhro in respect of his work in translation

Abstract

Language is an improvement, growth and development of world societies. Language is the history of man with important tool of learning.

An act of translation is a great source of communication among such different people, nations and even among countries. Translation makes people able to understand, that, what kind of literature is being written in different countries, and in languages as well, translations is a process to make connected people, who are living so far from each other.

Through translations, we get to know the political, social, literary, scientific, historical and religious conditions of other countries.

Before partition, Mirza Qaleech baig and other schollars translated books on many international topics and gave them a Sindhi face.

Atta Muhammad Bhambhro was a renowned scholar who worked on translation, gave a huge number of good books to his nation. His most of work belongs to history.

Researcher tried his best to prove, that through translation, we can go easly to understand the literature widely.

Keywords: Atta Muhammad Bhambro, Translations Indus Script, History, Qaleech Baig, History of Sindh, British Researchers.

تعارف

عطا محمد ڀنڀري جو نالو سنڌي ادب جي اهم محققن ۽ مترجمن ۾ شمار ٿئي ٿو. سندس جنم محمد بخش ڀنڀري جي گهر 1937ع ۾ ڳوٺ محمد بچل ڀنڀرو خيرپور ميرس ۾ ٿيو. سندس سڃاڻپ مترجم، مؤرخ ۽ محقق جي آهي. ٻاراڻي ادب ۾ پڻ

ڪيترين ئي ڪهاڻيون لکيائين. سنڌي رجمي نگاريءَ ۾ سندس گهڻو حصو رهيو آهي. هن تاريخ، تهذيب تمدن، جاگرافي، سياست، سماجيات، مذهب تحقيق ۽ ادب ۾ انيڪ ڪتاب ترجمو ڪيا آهن. جن مان ڪجهه ڪتابن جا نالا هن ريت آهن، ’پٽ جو گهوٽ‘، ’سرتاج شاعر شاهه عبداللطيف‘، ’سنڌ جو مهراڻ‘، ’سنڌوءَ جو سفر‘، ’سنڌ جا قديم آثار‘، ’سنڌي لکت جا بين الاقوامي لکتن سان لاڳاپا‘،’حر گوريلا جنگ‘، ’سنڌ جيئن مون ڏٺي‘، ’سنڌو شينهن دريا‘، ’سنڌ ۾ انگريزن جي حڪمت عملي‘، ’سنڌؤ ڪناري وساريل شهر‘، ’سڪاري سنڌ ڏڪارا ماڻهو‘، ’سنڌو لکت جي پاڇ‘، ’سنڌوءَ جو چوڙوارو علائقو‘، ’سنڌ منهنجي نظر ۾‘ ۽ ٻيا ڪتاب شامل آهن.

ترجمي نگاريءَ جي اهميت ۽ اصول

دنيا جي سماجن جي سڌرڻ، وڌڻ ۽ ويجهڻ ۾ ٻولي هڪ اهم وسيلو آهي. زبان جي تاريخ انسان جي تاريخ آهي مختلف ٻولين جي سهڪار سان ئي دنيا جون قومون ترقي ڪنديون آهن جنهن جي لاءِ باهمي رابطي ۾ ترجما نگاريءَ جو عمل هڪ وڏو ذريعو آهي. ترجمي نگاريءَ ذريعي اسان کي ٻين ملڪن ۽ قومن جي سياسي، سماجي، ادبي، علمي ۽ تاريخي ۽ مذهبي حالتن جي پروڙ پوي ٿي. انهن قومن جي نظرياتي ۽ عملي جدوجهد، قومن جي جاکوڙ ۽ ادبي ۽ فني لاڙن ۽ اسلوبن جي معلومات ملي ٿي. خاص طور علمي ۽ ادبي ڪتابن جي ترجمن سان ترجمو ٿيندڙ ٻوليءَ ۾ علمي ۽ ادبي شاهوڪاري پڻ اچي ٿي ته انهيءَ ٻوليءَ جي وڌڻ ۽ ويجهڻ سبب فڪري ۽ فني قوتن ۾ اضافو ٿئي ٿو. نجم عباسي لکي ٿو ته، ”مترجم جڏهن ڪو ادبي شاهڪار پڙهندو آهي ته، ان کي ترجمو ڪندو آهي، جڳ مشهور لکڻين کي پنهنجي ٻوليءَ جو ويس ڍڪائيندو آهي. اهڙيون لکڻيون جن ۾ پنهنجي ٻوليءَ وارن لاءِ ڪا نظرياتي، عملي ۽ ڪارائتي ڳالهه معلوم ٿيندي آهي سا ترجمو ڪئي ويندي آهي. “(1)

ڏٺو وڃي ته ادب جي شاهوڪاريءَ جو دارومدار نه فقط ٻوليءَ جي اصلوڪين لکڻين تي آهي پر انهن لکڻين جو بهترين ۽ معياري ترجمو پڻ اهميت رکي ٿو. هڪ ٻوليءَ ۾ مختلف موضوعن تي ڪيل ترجما انهيءَ ٻوليءَ ۽ ادب جي وسعت ڄاڻائين ٿا.

سنڌيءَ ۾ ٿيل اهم ترجما:

سنڌي ٻولي هڪ قديم ٻولي آهي. جنهن جي نثر جو آغاز پڻ ترجمي تي ٻڌل آهي. نثري تحرير ۽ لکت جو هڪ سنو نمونو آخوند عزيز الله هٿان قرآن پاڪ جو ڪيل

سنڌي ترجمو بہ هڪ عظيم ڪم آهي. انهيءَ کان پوءِ ڪيترائي ديني ڪتاب ترجمو ٿيا. انگريز دور ۾ عربي-سنڌي، صورتخطي رائج ٿيڻ کان پوءِ ڪيترائي ڪتاب ٻين ٻولين جيئن عربي، فارسي، سنسڪرت، اردو ۽ انگريزيءَ تان ترجما ٿيا. انگريز دور ۾ سنڌي ٻوليءَ کي دفتري حيثيت ملڻ، پرنٽنگ پريسون قائم ٿيڻ ۽ اسڪولن جي لاءِ درسي نصاب شايع ٿيڻ سان گڏ ئي علمي ۽ ادبي ڪتابن جي ترجمن تي ڌيان ڏنو ويو. داستان، قصا، ناول ۽ ٻين موضوعن تي ڪتاب ترجمو ٿيا. ناول جي صنف ۾ پهريون ناول ”راسيلاس“ ديوان نولرا ۽ شوقيرام آڏواڻي ۽ اڌارام ٿانور داس مير چنداڻي ترجمو ڪيو تہ پهريون مضمونن جو مجموعو شمس العلماء مرزا قليچ بيگ بيڪن جي مضمونن تان ”مقالات الحڪمت“ جي عنوان سان ڪيو. ان کانپوءِ مرزا صاحب گهڻي ۾ گهڻا ناٽڪ ۽ ناول ترجمو ڪيا. جيئن ’سچي محبت‘، ’گليور جو سير ۽ سفر‘، ’شهزادو بهرام‘ ۽ ٻين موضوعن تي پڻ انيڪ ڪتاب ترجما ڪيائين. داستان گوئيءَ جي حوالي سان آخوند لطف الله جي ’چار درويش‘ حاجي امام بخش خادم جي ’الف ليليٰ‘ وڏي مشهور ماڻي ۽ ٻين ڪيترن ليکڪن هن ڪم ۾ هٿ ونڊايو انهن ۾ ديوان نند يرام سيوهاڻي، ديوان ڪوڙومل، لعل چندامرڏنومل جڳتياڻي، احمد غلام علي چاڳلا، عثمان علي انصاري، خانچند درياڻي، محمد عثمان ڏيپلائي، ميلارام منگناڻي ۽ ٻيا ڪيترا سنڌي مترجم آهن. 1947ع کان پوءِ جي مترجمن ۾ مخدوم امير احمد، پير حسام الدين راشدي، محمد ابراهيم جويو احسان بدوي، شيخ اياز رسول بخش پليجو، اياز قادري، اڪرم انصاري، نور الدين سرڪي، عطا محمد ڀنڀرو، نجم عباسي، ولي رام ولڀ، حسين بادشاهہ دادا سنڌي، فضل احمد بچاڻي، يوسف سنڌي، ننگر چنا جو پورهيو شامل آهي.

انهن مترجمن جديد مغربي تهذيب ۽ ادب جي پنهنجي پڙهندڙن سان آشنائي ڪرائي ۽ سنڌ ۾ فڪري، سماجي ۽ معاشي ترقيءَ جا بنياد رکيا. دنيا جي ادبي فڪرن ۽ لاڙن کي سنڌيءَ ۾ آندو. ترجمن وسيلي سنڌي ادب ڪيترن ئي مرحلن مان لنگهيو آهي، ولي رام ولڀ ان حوالي سان لکيو آهي تہ:

> ”اسان جي ٻوليءَ جو ادب بہ فڪر، ٽيڪنيڪ، فارم ۽ ڪنٽينيٽ جي جن مرحلن مان گذري جنهن منزل تي پهتو آهي. انهيءَ کي ڏسبو تہ اسان بيشڪ پنهنجي ڌرتيءَ جي تاريخي، جاگرافيائي، سياسي، معاشي، مذهبي ۽ سماجي حالتن جو ڪچو مال استعمال ڪيو آهي، پر ساڳئي وقت پرڏيهي ادب جي مختلف ذهني ۽ فڪري لاڙن ۽ نظرين

> ڪي قبولي فارم ۾ ٽيڪنيڪ جا تجربا بہ ڪيا آهن اهڙي قسم جا تجربا اسان کي هڪٻئي جي ويجهو آڻين ٿا ۽ هڪ ٻئي جي ڳانڍاپي ۾ مدد ڪن ٿا. اسان کي پرڏيهي ادب جي هر صنف جي شاهڪار ڪتابن کي ترجمو ڪرائڻ گهرجي". (2)

ترجمي نگاريءَ جو عمل ٻولين جي لاڳاپي ۽ علم ادب جي ترقيءَ لاءِ انتهائي اهم آهي. عطا محمد ڀنڀري جون خدمتون هن ڏس ۾ اهم آهن.

هيٺ سندس ترجمو ڪيل ڪجھ ڪتابن جو مختصر جائزو پيش ڪجي ٿو.

ڀٽ جو گهوٽ: عطا محمد ڀنڀري صاحب جو هي پهريون ترجمو ڪيل ڪتاب آهي، جيڪو ڊاڪٽرايڇ ٽي سارلي جي شاھ عبداللطيف ڀٽائيءَ بابت هڪ تحقيقي مقالي جو ترجمو آهي. عطا محمد ڀنڀري هن ڪتاب کي 1992ع ۾ مڪمل ڪيو ۽ سنڌيڪا اڪيڊمي ساڳئي سال ۾ شايع ڪيو. ڊاڪٽر ايڇ ٽي سارلي جي مقالي جو انگريزيءَ ۾ عنوان 'Shah Abdul Latif Of Bhit' آهي. هيءُ ترجمو شاھ لطيف جي رسالي جي شارحن ۽ ٻين محققن لاءِ سنڌيءَ ۾ هڪ وڏي وٿ آهي. 620 صفحن جو 'ڀٽ جو گهوٽ' ڪتاب ٽن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي پهريون ڀاڱو تاريخ جي عنوان سان ڇهن بابن تي مشتمل آهي جنهن ۾ شاھ کان اڳ سنڌ جون حالتون، مغلن ۽ ڪلهوڙن جو دؤر سترهين ۽ ارڙهين صديءَ ۾ سنڌ جا دنيا سان لاڳاپا، ڍل ۽ محصول جا سرشتا، ملڪ جو طبقاتي نظام ۽ شاھ لطيف جو تعارف ڏنل آهي.

ٻيو ڀاڱو ادب ۽ تنقيد جي عنوان سان ستن بابن تي آڌاريل آهي، جنهن ۾ عظيم شاعر جو جنم، سندس علم ۽ ڄاڻ، شاعريءَ جو موسيقيءَ سان ربط، شاھ جي سنڌي بيتن سان گڏ ترجمو ٿيل انگريزيءَ ۾ شاعري ۽ سندس فن بابت وضاحتون، سنڌي ٻوليءَ تي ٻين ٻولين جا اثر، شاھ جي شاعراڻي ٻوليءَ جو مشاهدو، تصوف جي وضاحت، اسلامي تصوف، سنڌ ۾ تصوف شاھ لطيف ۽ ٻين بزرگ شاعرن جو ذڪر آهي.

ٽيون ڀاڱو ڊاڪٽر سارلي جي انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪيل شاھ جي بيتن تي مشتمل آهي ۽ چونڊ سنڌي بيت پڻ ڏنل آهي. مجموعي طور هيءُ مقالو شاھ لطيف جي فن فڪر، ان وقت جي حالتن ۽ شاھ جي شاعراڻي ٻولي لوڪ داستانن ۽ ٻين موضوعن تي مشتمل آهي. جنهن جو طاقتور پهلو 'تصوف' آهي. عطا محمد ڀنڀري هن تحقيق کي انگريزيءَ مان آسان، عام فهم ۽ شانائتي لفظن ۾ ترجمو ڪيو آهي جو ڪنهن بہ لحاظ کان ترجمو ٿيل ڪتاب نٿو لڳي ايئن لڳي ٿو تہ "لطيف شناسيءَ" جو ادراڪ خود مترجم وٽ پڻ موجود آهي. ڊاڪٽر سارليءَ چواڻيءَ تہ، "ڪوبہ مترجم پنهنجي ڪم کي تيسيتائين

مڪمل ڪونہ سمجهندو جيستائين هو پنهنجي پڙهندڙن کي اصل کي پاڻ هٿ ڪرڻ لاءِ آماده نہ ڪندو“. (3)

جيئن تہ ترجمو اصل جو نقل آهي پر سٺو ۽ سوادي ترجمو ڪڏهن ڪڏهن اصل کان پڻ گوءِ کٽي ويندڙ لڳي ٿو. ڪتاب مان ڪي حوالا انهيءَ چٽائيءَ لاءِ ڏجن ٿا.

(1) ”صوفياڻي ۽ روحانيت واري شاعريءَ ۾ علامتون ۽ ڳجهيون معنائون ان جون خاص خوبيون آهن ۽ ان جي ٻولي بہ اعليٰ معيار جي هوندي آهي. (4)

(2) ”تصوف جي تاريخ ڏاڍي پيچيدي آهي. جنهن ۾ گهڻن عقيدن جو ميلاپ ۽ ڳانڍاپو آهي. جيڪي مختلف طريقن سان محدود ذريعن کان آيا هئا“. (ص – 295)

(3) ”صوفياڻو عشق جنهن سان سڄو رسالو ڀريو پيو آهي سو بہ اندروني طور مذهبي رنگ ۾ رنگيل آهي. ان جو مقصد احترام سان ان طاقت جي عبادت ڪرڻ آهي جيڪا انساني ڪوشش کان متيري آهي. (5)

1992ع ۾ ڪيل هي ترجمو شاهہ لطيف جي فن ۽ فڪر بابت اڄ تقريباً چاليهن سالن کان پوءِ پڻ سنڌ ۾ پنهنجي موضوع جي حوالي سان اهميت ۽ افاديت وارو قرار ڏنو وڃي ٿو“.

سنڌوءَ جو سفر: عطا محمد ڀنڀري جو هي ڪتاب 1994ع ۾ سنڌيڪا اڪيڊميءَ شايع ڪيو جو اصل اليگزينڊر برنس 1831ع ۾ لکيو هو. هيءُ ڪتاب سنڌ جي تاريخ ۽ جاگرافيءَ بابت ضروري معلومات ڏئي ٿو تہ سنڌ، هند، ايران ۽ افغانستان جي سياسي حالتن جي ڄاڻ پڻ ملي ٿي. مترجم موجب تہ انگريزن ڪنهن مصلحت ۽ دورانديشيءَ کان ڪم وٺي پهريائين 1843ع تي سنڌ ۾ قبضو ڪري 1848ع ۾ پنجاب فتح ڪري پوءِ 1857ع ۾ دهليءَ تي دنگو ڄمايو. سنڌ تي قبضي ڪرڻ کان اڳ ۾ هنن سنڌوءَ ذريعي فوجي اهميت وارا ماڳ ڏسڻ پئي گهريا. اليگزينڊر برنس، ان دؤر جي سنڌوءَ جي وهڪري جو اکين ڏٺو شاهد هو. هيءُ ڪتاب ٻن ڀاڱن تي مشتمل آهي جنهن جي پهرين ڀاڱي ۾ پنج باب ۽ ٻئي ۾ سورنهن باب آهن. جن ۾ ٺٽي، حيدرآباد، بکر، سيوهڻ، سان گڏ لاهور جو ذڪر آهي، جو برنس سنڌ کان لاهور ۽ راويءَ تائين سفر ڪيو هو. سنڌوءَ جي چوڙ وارو علائقو ۽ ليڪڪ جا مشاهدا پڻ بيان ڪيل آهن. هڪ لحاظ کان هيءُ تاريخي ۽ جاگرافيائي ڄاڻ ڏيندڙ سفرنامو بہ آهي. برنس جي سنڌين بابت راءِ کي عطا محمد ڀنڀري هن ريت ترجمو ڪيو آهي.

”جنگ جي ميدان ۾ سنڌي ڏاڍا جهونجهار، اڙٻنگ ۽ ارڏا مڙس آهن، جيڪڏهن اسان ايمانداريءَ ۽ انصاف سان ويهي نتيجن کي

جاچينداسين تہ سيني پاڙيسري ملڪن ۾ بهادريءَ جي لحاظ کان سنڌي عظمت جا مالڪ آهن. سنڌي جنگ جي فن ۾ هڪ مهان قوم آهي. ايشيا جي ٻين قومن جي برخلاف سنڌي پيادل جنگ ڪرڻ جا شوقين آهن“. (6)

سنڌو لکت جو بين الاقوامي لکتن سان لاڳاپو: جي آر هنٽر جو لکيل هي ڪتاب عطا محمد ڀنڀري ترجمو ڪيو، جو سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري 1995ع ۾ شايع ڪيو. ڊاڪٽر هنٽر هيءُ ڪتاب 1929ع ۾ آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ جي حوالي ڪيو. هن ڪتاب ۾ موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي لکتن جو ٻين لکتن سان سنبڌ، جدول ۾ ڏنل علامتي نشانين جي ڇنڊڇاڻ، قديم سنڌو لکت جي علامتي نشانين جون جدولون، موهن جي دڙي جي مهرن جا نمبر پليٽيون ۽ ٻيا موضوع ڏنل آهن.

سنڌ جي قديم آثارن ۽ سڀيتا تي ڪم ڪندڙن ۾ هينري ڪزنس، سرجان مارشل، نيني گوپال مجمدار ۽ ٻيا آهن تہ سنڌو لکت بابت ايس آر رائو، مها ديوان، آسڪو پارپولا، سڊني سمٿ، جي. آر هنٽر ۽ ٻين جو ڪم ملي ٿو. جي. آر. هنٽر جو هيءُ ڪتاب موضوع توڙي مواد جي حوالي سان ڪارائتو آهي جنهن کي عطا محمد ڀنڀري سهڻائيءَ سان ترجمو ڪيو آهي لکي ٿو تہ:

”کوٽاين ۽ کوجنائن مان اهو ثابت ٿي چڪو آهي تہ جهڙا سڪا موهن جي دڙي مان مليا آهن. اهڙا دنيا جي ڪنهن بہ قديم آثار مان ڪو نہ مليا آهن. حقيقت هيءَ آهي تہ سنڌ جي ماڻهن ئي سڀ کان پهرين سڪن جوڙڻ جي شروعات ڪئي“ اڳيان هنٽر جي حوالي سان ڄاڻايو اٿس تہ:

1. سنڌو لکت صوتي(Phonetic) آهي.
2. هن جو بڻ بنياد تصويري ۽ تصوري آهي.
3. هيءَ لکت ٽي هزار قبل مسيح کان بہ گهڻو آڳاٽي آهي.“ (7)

سنڌوءَ جو چوڙ وارو علائقو: هي ڪتاب جنرل هيگ جو لکيل آهي، ڀنڀري صاحب جو سنڌي ترجمو 1995ع ۾ سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري پاران شايع ٿيو آهي. ڪل نون بابن ۽ پنجن ضميمن تي مشتمل هن ڪتاب ۾ سنڌوءَ جي ڇوڙ واري علائقي بابت سڪندر جي حملي جي وقت کان وٺي معلومات ڏنل آهي. جنرل هيگ پهريون مصنف هو جنهن هن علائقي بابت معياري معلومات ڏني. هن ۾ ماموئي فقيرن جون اڳڪٿيون تاريخي حوالي سان ڄاڻايل آهن. هيءُ ڪتاب سنڌ جي ميداني

علائقن، درياهن جي پراڻن ٻيٽن سنڌوءَ جي قديم وهڪرن ۽ هاڻوڪي وهڪري ۽ انهيءَ جي ايراضيءَ جي تفصيل بابت آهي، سنڌي ترجمو هن ريت ڏنل آهي: "ڇوڙ واري علائقي جي جاگرافي ۽ ان منجهان وهندڙ ڦاٽن جو مختصر احوال هن ريت آهي ته، هتان جا ماڻهو پنهنجي جاگرافيائي نقطئه نظر کان سنڌو ماٿريءَ جي هيٺين حصي کي ٽن ڀاڱن ۾ ورهائيندا هئا. جن مان هڪ سرو Upper Country ۽ ٻيو وچولو Middle Country ۽ ٽيون لاڙ Sloping descending country آهي، جيڪو لهوارو ٿيندو ۽ هيٺ سمنڊ ڏانهن هلندو وڃي ٿو. اهڙيءَ ريت سيوهڻ کان چاليهه ميل مٿي ستاويهه ڊگريون اتر، ويڪرائي ڦاڪ تي، اتر سنڌ جو علائقو آهي. ان علائقي جي هيٺين دنگ کان وٺي حيدرآباد تائين 'وچولو' سڏيو ويندو آهي ۽ حيدرآباد کان وٺي سمنڊ تائين ساري پرڳڻي کي لاڙ چوندا آهن سنڌ جي ڇوڙ وارو اهو تاريخي علائقو آهي جنهن کي سڪندر جي حملي دوران، ان جي مؤرخن جو پهريون نظرون پيون هيون. "اڳيان لکي ٿو ته، "سنڌي جنهن خطي کي لاڙ" سڏيندا آهن، سو گهڻي ڀاڱي 'پٽاليني' (Patalene) واري جوءِ سان ٻيٽ آهي ۽ اهوئي سنڌوءَ جو ڇوڙ وارو علائقو آهي جيڪو يونانين جي وقت ۾ موجود هو". (8)

سنڌ جو مهراڻ: راورٽي جي لکيل هن ڪتاب جو سنڌي ترجمو 1995ع ۾ سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري شايع ڪيو. راورٽيءَ جي هن ڪتاب ۾ سنڌ کان سواءِ پنجاب جي درياهن جو به ذڪر آهي. هيءَ ڪتاب خاص طور سنڌو درياهه بابت تفصيلي ڄاڻ ڏئي ٿو. وقت سان تبديل ٿيندڙ درياهه جي وهڪرن کي سنڌي ترجمي سان پنيري صاحب سهڻي نموني سمجهايو آهي.

سنڌ ۾ انگريزن جي حڪمت عملي: هي ڪتاب ڊاڪٽر ڊيورٽيءَ جو لکيل آهي. عطا محمد پنيري جو ڪيل هي ترجمو سنڌيڪا اڪيڊميءَ 1999ع ۾ شايع ڪيو. 426 صفحن جي هن ڪتاب جا 9 باب آهن. انگريزن طرفان سنڌ ۾ مقرر فرانسيسي عملدار ڊيورٽيءَ انگريزن جي سنڌ ۾ حڪومت ڪرڻ جي حڪمت عملي ۽ طور طريقن کي بيان ڪيو آهي.

عطا محمد پنيري جي سنڌي ترجمن جون خوبيون:

عطا محمد پنيري اهم موضوع تي تاريخي ۽ تحقيقي ڪتاب ترجمو ڪيا آهن. هن ڪنهن به پرڏيهي ٻوليءَ جي ڪتاب کي جڏهن سنڌي ٻوليءَ جو ويس ڍڪايو آهي تڏهن انهيءَ ۾ دلچسپي پيدا ڪرڻ لاءِ سليس سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري ڏکين لفظن کان

پاسو ڪري ۽ نهڪندڙ سنڌي لفظ ۽ محاورا پڻ استعمال ڪيا آهن. ’جيئن ڏاڏي جي لٺ ڪي بہ مٿا‘، ’گهوٽ ماءُ ڪان اهنر ماءُ تڪڙي‘، ’هوڏانهن باهہ هيڏانهن پاٽي‘، ’مني بہ ماٺ تہ مُني بہ ماٺ‘، ’جهڙي ڪرٽي تهڙي پرٽي‘ ۽ ٻيا آهن. جن سان ڪتاب اصل جو ڏيک ڏئي ٿو ۽ سچو ڪتاب تاريخي حقيقتن ڪي سولائيءَ سان سمجهڻ ۾ مدد ڪري ٿو. ٻيهڪ جون نشانيون توٽي جملن ۾ لفظن جو استعمال پڻ مناسبت ۽ مطابقت سان ڏنل آهي. ترجمي جو نمونو:

”ميرن ۾ ٻي اهڙي ڳالهہ هئي جو سندن فياض طبعيت ۾ هڪ محافظ وارو جذبو پيدا ٿي ويو هو. مير جڏهن انگريز سرڪار سان ڪا روهنوار ڪندا هئا تہ سندن رويو ٻارن جهڙو هوندو هو. هنن جو پنهنجي سنڌي عملدارن تي پورو ويساهہ ڪونہ هوندو هو ۽ انهن ڪي انگريزن سان مذاڪرات ڪرڻ جو اختيار ڪونہ هوندو هو. انهيءَ ڪم لاءِ هنن ايران جي ڏارين ماڻهن کي مقرر ڪيو جيڪي انگريز سفيرن ۽ نمائندن سان سياسي ڳالهيون ڪندا هئا“. (9)

ٻيو مثال ڏسو:

”اهو بہ سچ هو تہ هن مختصر مدت دوران ويچارا مير ڏاڍا ڏهڪائجي ويا هئا. چوڌاري جيڪي ڪجهہ ٿي رهيو هو يا جيڪي ڪنن ٻڌوهئائون، تنهن سندن ننڍون ڦتائي ڇڏيون هيون. اُلڪي ۽ اُٻڪي ڪري سندن ڪَنُ اُبڙا ٿي ويا هئا. اڳي رڳو ڪين غلط فهميون هيون، پر هاڻي ويساهہ وسهي رهيا هئا تہ سندن خير ڪونہ آهي“. (10)

حر گوريلا جنگ: هي ايچ ٽي ليمبرڪ جي مشهور ڪتاب ”دي ٽيررسٽ“ جو ترجمو آهي. ايچ ٽي ليمبرڪ سنڌ تي انگريز دور جو اهو حاڪم هو جنهن ڌرتيءَ ڌڻين تي تانبا ٻاري ڇڏيا ۽ حُرن جي خلاف ٿي بہ لک مرد توڙي عورتون ۽ ٻار دربدر ٺوڪرون ڪائڻ لاءِ پري جي جيلن ۾ بند ڪرايائين ۽ حُرن ڪي دهشتگرد ظاهر ڪرڻ لاءِ هيءُ ڪتاب لکيائين جنهن ۾ سندن لاءِ هڪ خراب ترين تصور پوريءَ دنيا ڪي ڏنائين (هن ڪتاب جي ناڪاري اثر ڪان پوءَ هن تحريڪ جو مثبت رخ محمد عثمان ڏيپلائيءَ ”سانگهڙ“ ناول معرفت ڏنو آهي. پنهوري صاحب هيءُ ڪتاب سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري انگريزن جي سنڌين ۽ خاص طور حُرن بابت سوچ کي وائکو ڪيو آهي. سندس ترجمي جو نمونو پڙهي سگهجي ٿو حُر تحريڪ جي هڪ ڪردار الهہ رکيي، رحيم ڏني ڏي موڪليل پنهنجي پيغام ۾ قيديءَ ڪي چوي ٿو

تہ ”بابي مون کي ٽنڌي ٽانهري ٽيڻ جي هدايت ڪئي ۽ چيائين جيڪڏهن ڪجھ ٿيئي تہ هوءِ هواءِ ڪري ڪو اوٺو پير نہ ڪڍجان جيستائين مٿان ڪان حڪم نٿا ملن، تيستائين اُبهرو نہ ٿجانءِ سيني ڳالهين جو اڳواٽ بندوبست ڪيو ويو آهي ۽ ڪڏهن بہ ايمان نہ لوڙجهان ۽ سندس ڳالهائڻ مهل مان ايئن سمجهي رهيو هوس جڻ سڄي حُر جماعت جي سگهہ بڻجي ويو آهيان“. (11)

روشني پبليڪيشن پاران 2002ع ۾ ڇپايل هيءُ ڪتاب موضوع جي حوالي سان هڪ الڳ حيثيت رکي ٿو جنهن ۾ هڪ انگريز عملدار طرفان سنڌ جي حالتن ۽ حُر تحريڪ جو بيان آهي هن ۾ چڱا ۽ مٺا ڪيترائي آفيسر ۽ ڏيهي ماڻهو ذڪر هيٺ آيا آهن.

سنڌوءَ ڪناري وساريل شهر: هن ڪتاب جا سهڙيندڙ مائيڪل جئنسن، ميري ميولا ۽ گونٽر اربن آهن. عطا محمد ڀنڀري جي ڪيل هن ترجمي کي سنڌيڪا اڪيڊمي 2005ع ۾ شايع ڪيو آهي. هن ڪتاب ۾ پرڏيهي ليکڪن گونٽر، رچرڊ ايچ ميڊو، مونيڪ، ائنميري شمل، پاسڪل سيليئر، سر جان مارشل، آسڪو پارپولا، مائيڪل جانسن، جارج ايلف ڊيلس سان گڏ پاڪستان جي محمد رفيق مغل ۽ ايم. اي حليم جا تحقيقي ليک سنڌ جي ماڳن، پراڻين وسندين، جيئن مهر ڳڙهہ، هڙاپا، موهن جو دڙو، ثقافت ۽ سنڌوءَ جي سڀيتا جي ڀين موضوعن تي لکيل آهن. ’سنڌو سڀيتا جي ابتدا‘ جي ليک ۾ ليکڪ لکي ٿو تہ ”سنڌو سڀيتا جا ماڻهو سنکن، ڪوڏن، چيني مٽي ۽ نڪر جي چوڙين جا مهان ڪاريگر هئا. اهو بہ معلوم ٿيئي ٿو تہ سنڌو ماٿريءَ جا هي ماڻهو ميٽن، پٿر جي مختلف شين ۽ اُڪير ڪري مهر جوڙڻ ۾ پڻ ڏات ڏٽي هئا. ٽامون رجائي انهيءَ مان استعمال جي مختلف شين ٺاهڻ جو بہ وٽن ڏانءُ هو. هتي ڪيتريون شيون جهجهي انداز ۾ تيار ڪيون ويندڙيون هيون جيڪي نهايت معياري هونديون هيون“. (12)

هن ڪتاب ۾ سنڌو نديءَ جي تهذيب جي بُڻ بنياد ڪان وٺي هيئت، عروج ۽ زوال جو تحقيقي جائزو ڏنل آهي.

سنڌ جيئن مون ڏٺي: ٽي. پوسٽنس جو لکيل هي ڪتاب ارڙهن بابن ۽ ضميمن تي مشتمل آهي. عطا محمد ڀنڀري جي ڪيل هن ترجمي کي سنڌيڪا اڪيڊميءَ 2005ع ۾ شايع ڪيو آهي. موضوع جي حوالي سان هيءُ ڪتاب پڻ سنڌ جي تاريخ، جاگرافي، قومن، ذاتين، ريتن رسمن، شهرن ۽ ڳوٺن جي ڄاڻ سان گڏ قديم دؤر ڪان عرب، سومرا، سما، ارغون، ترخان، مغل، ڪلهوڙا، ٽالپر ۽ انگريز دؤر جي راڄڌانيءَ جي احوال

تي مشتمل آهي. ننڍي کنڊ ۾ انگريز دؤر ۾ جيڪي به انگريز عملدار آيا، انهن هتي رهڻ جي عرصي دوران سنڌ جي تاريخ، تمدن، حالتن، ماضي ۽ حال تي پنهنجون يادگيريون قلمبند ڪيون. اهڙن ليکڪن ۾ ٽي. پوسٽنس جو نالو پڻ اهم آهي. سندس لکيل ڪتابن ۾ هن ڪتاب 'Personal Observation on Sindh' کي خاص حيثيت حاصل آهي. هن ڪتاب ۾ سنڌ بابت ڪيترين ڳالهين جو ذڪر تفصيلي آهي سنڌ جي شهرن ۽ قومن، تمدني ۽ ثقافتي رُخن کي وضاحت سان بيان ڪيو ويو آهي. هيءُ دنيا جي هڪ قديم وسنديءَ جي تهذيب بابت هڪ شخص جي ذاتي راءِ آهي. جنهن ۾ هن ڳچ مواد هڪ هنڌ جائيتو ڏنو آهي. ڪيترن ئي موضوعن تي ساڻس اختلاف به ڪري سگهجي ٿو جو جو سندس ڪن ڳالهين بابت معلومات ڪٿي ڪٿي اڻ پوري به آهي. اهڙن انگريزيءَ ۾ لکيل ڪتابن سان بين الاقوامي طور جيتري معلومات ٻين ملڪن ۾ سنڌين بابت پهتي انهيءَ سان هن خطي جي رهواسين بابت ڪي ناڪاري اثر پڻ پيا ته ڪي هاڪاري رخ پڻ هن خطي جا سامهان آيا. عطا محمد ڀنڀري سنڌ بابت لکيل انگريز دؤر جي ڪيترن ڪتابن جا سنڌيءَ ۾ ترجما ڪري، سنڌي پڙهندڙن کي پرڏيهي ليکڪن جي خيالن کان آشنا ڪيو آهي. ٽي. پوسٽنس جا خيال هن ريت آهن.

”بروچن جو چوڻ آهي ته سندن نسلي واسطو يهودين سان ڪونه آهي سندن تمنا اها آهي ته کين عرب نسل جو سمجهيو وڃي پر مان سمجهان ٿو ته سندن عادتون ڏيکارن ٿيون ته اهي عرب ڪونه آهن. منهن مهانڊن ڍنگ ۽ ڍپ مان معلوم ٿيئي ٿو سندن نسلي واسطو يهودين آهي“. (13)

”عام ماڻهن کان وٺي سنڌ جي حڪمرانن تائين سڀ ماڻهو اڻ پڙهيل چٽ آهن انڪري وحشي ۽ جهنگلي پيا پانئبا. هن قسم جو پوسٽ وارو وايو منڊل، بروچن جي ڪيس ۽ ڪلور ڏاڙن ۽ ڦرلٽ ۽ سندن پوائتي ۽ خونخوار هلت چلت ڪري ويتر نفرت جوڳو بڻجي ويو آهي“. (ص — 58)

”سنڌ ۾ هڪ ٻئي کي ڪيڪارڻ جو طريقو به پنهنجو ۽ منفرد آهي جنهن مان معلوم ٿيندو ته ماڻهو سادا سودا ۽ سٻاجهڙا آهن“. (14)

”تالپر خاص شڪار جا شوقين آهن ۽ هٿيارن ۽ گهوڙن جا گهڻا شوقين ڏسبا. پنهنجا ماڻهو ايران ۽ ترڪيءَ موڪليندا آهن ته اُتان بندوقن جون نريون ۽ ترارين جا سنا ڦر هٿ ڪري سگهن ۽ اهڙي قسم جا هٿيار وٽن اڳيئي اڻ ڳڻ آهن“. (15)

هيءُ ڪتاب سنڌ بابت انيڪ موضوعن تي تفصيلي معلومات ڏيندڙ آهي، ڪجهه غلط بيانين جي باوجود موضوع جي ڄاڻ مطابق ڪارآمد بہ آهي عطا محمد ڀنڀري جي ترجمن ۾ ’سنڌ جيئن مون ڏٺي‘ ڪتاب جي هڪ خاص اهميت آهي.

سنڌ منهنجي نظر ۾: رچرڊ ايف برٽن جي لکيل هن ڪتاب کي عطا محمد ڀنڀري سهڻي سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو ۽ سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچي پهريون ڇاپو 2007ع ۾ شايع ڪيو. هن ڪتاب جي فهرست مطابق عنوان، مسٽر جان بل ۽ منهنجو ممبئيءَ ۾ لهڻ، سنڌ جو اڳوڻو ۽ هاڻوڪو سفر، ڪراچي سنڌ جو قديم ۽ جديد شهر، فوجي ڇانوڻي، ڪلفٽن، گذري، بندر ۽واڳن وارو تلاءُ، ڪراچيءَ کان روانگي، ڀنڀور واري ڏند ڪٿا، سنڌ جو رڻ پٽ، ٺٽو ۽ ان جي پير واري مقدس ٽڪري، قديم دؤر ۾ ٺٽي جي فتح، اڳڪٿين ڪرڻ وارا بناسرن جي ست فقير، سنڌ جو سنڌو دريا، سنڌي ماڻهو سندس خوبيون، خاصيتون ۽ خاص ڳالهہ تہ هو ڇا پيئندو آهي، سنڌي عورت خاص ڪري سندس شخصيت ۽ لباس ۽ ٻيا موضوع آهن.

هن ڪتاب جو احوال پڻ مختلف نوع جو ۽ معلوماتي آهي. سنڌ جي ماڻهن بابت لکي ٿو تہ، ”عام سنڌيءَ جو لباس اڇي قميص آهي جا ڪجهہ ننڍي هوندي آهي هيٺ ڪانچ پائيندو آهي، جيڪا مُرن وٽ سوڙهي هوندي آهي، پر جابلو ماڻهن جي ڪانچن جا پانچا ويڪرا هوندا آهن“. هن جي ڏهاڙي جي کاڌ خوراڪ ۾ ٻاجهري جي ٿلهي ماني هوندي آهي، مانيءَ جو رنگ سائو ٿيئي ٿو. کائڻ ۾ ايڏو ذائقو ڪونہ اٿس. ڇيو ويندو آهي تہ هيءَ ماني تاثير ۾ گرم ٿيندي آهي تنهن ڪري سياري ۾ کاڌي ويندي آهي. هتان جو قومي مشروب کير ۽ پاڻي آهي پر انهن کي گڏائي ڪونہ پيتو ويندو آهي هي ماڻهو پلاءَ جا ڏاڍا شوقين ٿيندا آهن“.

”هڪ هنڌ برٽن لکي ٿو تہ: سنڌي ماڻهو سست ۽ ڪاهل انهيءَ ڪري آهن جو هو نشو ڪندا آهن اهڙي نشي جو رواج ساريءَ سنڌ ۾ موجود آهي“. (16)

هن ڪتاب جي فهرست موضوعن جي مطابق آهي. تفصيل ۾ رچرڊ برٽن ڪٿي ڪٿي سنڌي قوم کي سچار، ايماندار، واعدي وفا ۽ غيرت وارو ڏسيو آهي تہ ڪٿي هن کين ڀنگ جي نشي ۾ الوٽ، آفيم ۽ چرس واپرائيندڙ ۽ عورت ذات جي عزت نہ ڪندڙ ۽ سندن حقن جي حق تلفي ڪندڙ ۽ گهٽ سڌريل بہ ڄاڻايو آهي! هُن موجب تہ هندو ورياجي طبقي جي مسلمانن کي پيڙڻ خلاف جي قانون عمل ۾ نہ آندا ويا ۽ مسلمانن کي تعليم جو شعور نہ ڏنو ويو تہ هن خطي ۾ مسلمانن کي تباهيءَ کان ڪير بہ بچائي نٿو سگهي.

مجموعي طور هيءُ ڪتاب سنڌ جي انهيءَ وقت جي حالتن خاص طور ڪراچي، ٺٽي، ڀنڀور ۽ سنڌو درياهه سان گڏ سنڌي مسلمانن ۽ هندوئن جي حالتن شخصيت، لباس ۽ تمدن جي ڄاڻ ڏئي ٿو جنهن جو ترجمو وڻندڙ ٿيل آهي.

سنڌو لکت جي پاڃ: هي اهم ڪتاب ڪويتا پبليڪيشن حيدرآباد 2007ع ۾ شايع ڪيو آهي، اصل ڪتاب جو محقق ايس. آر. راءُ آهي ۽ هن ڪتاب کي انگريزيءَ مان عطا محمد ضعيف العمريءَ جي باوجود وڏيءَ محنت سان ترجمو ڪيو. هن ڪتاب ۾ ڪل 3 باب آهن: پهريون سنڌو لکت جي علامتي نشانين بابت، ٻيو مهرڪنڪار ٻنس ۽ ٽيون باب مختلف ٻوليءَ جي ماهرين جي سنڌو لکت جي پڙهڻين ۽ ليکڪ جي مقرر ڪيل پڙهڻين تي آڌاريل آهي. جن ۾ ڏيهي ۽ پرڏيهي محقق شامل آهن.

ايس. آر. راءُ جي ڏنل معلومات جو ترجمو ڀنڀيري صاحب هن ريت ڪيو آهي:

> ”سنڌو ماٿريءَ جي مهرن تي نظر ايندڙ ٻولي سنڌي آهي“. ”هيءَ قديم لکت ساڄي کان کاٻي پاسي لکي ويندي هئي. جي. آر هنٽر پهريون ماڻهو آهي، جنهن معلوم ڪري ورتو آهي ته هي لکت ساڄي کان کاٻي طرف ويندي هئي“.

> ”سنڌي لکت کي پڄڻ ۾ ڏکيائي انڪري محسوس ٿي رهي آهي جو هن لکت جي تحرير ٿورين نشانين تي مشتمل آهي ۽ تحريرن جو تعداد به ٿورو لڌو ويو آهي. سمير ۽ مصر جون لکتون انڪري پڙهجي سگهيون آهن جو انهن جون تحريرون ڊگهيون ۽ لکٽيون به جهجهي انگ ۾ هٿ لڳيون آهن نظر ايئن ٿو اچي ته سنڌو لکت جي طرف ۾ ڦير ڦار 1400 ق. م ۾ آئي آهي“. (17)

> ”قديم زماني ۾ سنڌو ماٿريءَ جا ماڻهو پڙهيل ڳڙهيل ۽ علم جا اڪابر هئا جيڪي پنهنجي ڀنيان 320 اهڙيون نشانيون ڇڏي ويا آهن جن کي ڪٿي اُڪريل ۽ ڪٿي ٺپيل صورت ۾ ڏسي سگهجي ٿو. سنڌو لکت جون مُهرون قديم ماڳن تان کوٽائي دوران هٿ لڳيون آهن جن جو واسطو واپار وڙي ۽ راڄ نيتڪ ڪاروهنوار سان ڏسجي ٿو. سنڌو لکت جي مهرن تي نظر ايندڙ تصوير ۽ تحرير اهڙي ته سهڻي ۽ من موهڻي آهي جو انهن جو دنيا ۾ مثال ئي موجود ڪونه آهي هن حقيقت مان سمجهه ۾ اچي ٿو ته ان دؤر جا سنڌي ڏاڍا سياڻا، سيبتا ۽ سپورنج ماڻهو ۽ ڏاها ۽ ڏات جا ڌڻي هئا“. (18)

ان کان سواءِ ڀنڀري صاحب جي ڪتابن ۾ **’سُڪاري سنڌ-ڏڪارا ماڻهو‘** جيمس مئڪمرڊو جي ڪتاب جو ترجمو آهي جو پڻ هڪ انگريز فوجيءَ طرفان سنڌ جي تاريخ، تمدني حالتن، معاشي پس منظر، ڏڪن ڏولاون، حڪمرانين جي سازشن ۽ گهرو ويڙهه بابت لکيل هڪ اهم دستاويز آهي.

شاهه عبداللطيف بابت ڊاڪٽر ايڇ. ٽي سورلي جو هڪ ٻيو ڪتاب ’Musa Pervagans‘ لکيو جنهن جو ترجمو عطا محمد **’سرتاج شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي‘** جي عنوان سان سهڻيءَ ريت ڪيو آهي، جنهن ۾ دنيا جي مشهور شاعرن جي شاعريءَ سان شاهه عبداللطيف جي شاعريءَ جي ڀيٽ ڪندي سندس شاعريءَ کي اُتم ڄاڻايل آهي.

’سنڌو شينهن درياهه‘ ڪتاب جين نيئرلي جو لکيل آهي جو خاص سنڌو درياهه جي خوبين ۽ ان جي درياهي سفر يعني شروعات کان عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪرڻ جي بيان بابت آهي جنهن جو ترجمو عطا محمد ڀنڀرو 1999ع ۾ ڪيو.

سنڌ جي حالتن، تهذيب، تمدن ۽ تاريخ ۽ ٻين موضوعن بابت جيڪي شروعاتي معلوماتي ماخذ اسان وٽ موجود آهن سي عربي ۽ فارسي ٻولين ۾ آهن. انگريز حڪومت سنڌ ۾ اچڻ شرط هتي جي سرزمين، قوم ۽ ٻوليءَ بابت اڀياس کي اهميت ڏيندي، انهن قديم ڪتابن کي سنڌيءَ ترجمو ڪرايو ته گڏ خود انهن حڪمرانن پڻ سنڌ بابت احوال قلمبند ڪيو جيڪي ڪافي ڪتاب آهن سي اسان وٽ انگريزيءَ مان سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيل نه هئا ورهاڱي کان پوءِ عطا محمد ڀنڀري صاحب انهن ڪتابن جي اهميت کي ڄاڻندي انگريز دور جا اهم موضوعن تي مشتمل انيڪ ڪتاب ترجما ڪيا آهن.

عطا محمد ڀنڀري جي ڪيل ترجمن جون خوبيون

عطا محمد ڀنڀري جي انگريزي مان سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيل ڪتابن جي اڀياس مان معلوم ٿئي ٿو ته هن صاحب هڪ ڪل وقتي مترجم طور 1992ع کان 2020ع تائين سنڌي ترجمانگاريءَ جي ميدان ۾ پنهنجون خدمتون سرانجام ڏنيون آهن. ڀنڀري صاحب جي چاليهن سالن جي هن ترجمي جي علمي ۽ ادبي سفر ۾ هن ڪيترن ئي ڪارائتن موضوعن تي مشتمل عام فهم ٻوليءَ ۾ ڪيترائي ڪتاب سنڌي ٻولي ۽ ادب کي ڏنا آهن، جن جي هڪ خاص الڳ حيثيت ۽ افاديت آهي. جيئن ته اسان وٽ سڌريل ملڪن جيان ترجمانگاريءَ جهڙي اهم شعبي جو ڪوبه خاص مرڪز يا ادارو موجود نه آهي، انهيءَ لحاظ کان جيڪڏهن ڏٺو وڃي ته عطا محمد ڀنڀري صاحب جو اهو ڪم هڪ شخص جو نه پر هڪ اداري جو ڪم آهي.

نتيجو

عطا محمد ڀنڀري جي ڪتابن جو مطالعو اها معلومات ڏئي ٿو تہ هُن سنڌ جي تاريخ، قديم آثارن، ماڳن، مڪانن ۽ سپيتا سان گڏ سنڌو درياهہ سنڌي ٻوليءَ جي بنياد، لکتن، ادب ۽ ٻين ڪيترن اهم موضوعن تي مشتمل ڪتابن جا ترجما ڪيا آهن. اهو مواد هن کان اڳ ان ريت سنڌيءَ ۾ موجود نہ هو. سندس اهي ڪتاب هن ڌرتيءَ جي صدين جي تاريخي، جاگرافيائي، سياسي، سماجي، ، معاشي، مذهبي ۽ ادبي حالتن جي ڄاڻ ڏين ٿا. جن مان سنڌي قوم جي فڪري لاڙن، نظرين، تهذيب، تمدن ۽ ثقافت جي خبر تاريخ جي دورن جي حوالي سان پئي ٿي. عطا محمد جي ڪيل سنڌي ترجمن سا اڄ اسان وٽ محفوظ ٿيو آهي.

عطا محمد جا ڪيل ترجما اهو بہ ڄاڻائين ٿا تہ هن صاحب کي سنڌي ٻوليءَ جي سهڻن لفظن ۽ انهن لفظن جي جملن ۾ هنڌائتي استعمال تي عبور حاصل هو جنهن سان سندس تحريري اسلوب جي خوبي پڻ نروار ٿئي ٿي.

عطا محمد ڀنڀري جا ترجما ٻوليءَ جي حوالي سان آسان ۽ سولي سنڌيءَ ۾ آهن. جن جا موضوع ڏکيا هوندي پڻ سلوڻي سنڌيءَ ۾ آڻي هر طبقي جي پڙهندڙن لاءِ سُکيائي آندي آهي. سندس خدمتون ترجمي جي ميدان ۾ مڃڻ جوڳيون آهن. هن 90 سالن جي عمر ۾ اربع جي ڏينهن 3 جون 2020ع تي وفات ڪئي. سندس عملي پورهيو هميشہ زنده رهندو.

حوالا

1. عباسي، نجم ڊاڪٽر، "پهاڙن ۾ پڪار"، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو 1996ع، ص — 8
2. وليرام ولڀ/قراة العين، "سيتا هرڻ" (ناول)، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو 1997ع، ص — 9
3. ڀنڀرو، عطا محمد (مترجم) "پٽ جو گهوٽ"، سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي، 1992ع، ص — 392
4. ساڳيو ص — 257
5. ساڳيو ص — 294
6. ڀنڀرو، عطا محمد (مترجم) "سنڌوءَ جو سفر"، سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي، 1994ع، ص_10_149
7. ڀنڀرو، عطا محمد (مترجم) "سنڌو لکت جو بين الوقوامي لکتن سان لاڳاپو"، سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، حيدرآباد، 1995ع، ص_12

8. ڀنڀرو، عطا محمد "سنڌوءَ جو ڇوڙ وارو علائقو"، "سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو"، حيدرآباد، 1995ع، ص-9 ۽10
9. ڀنڀرو، عطا محمد، "سنڌ ۾ انگريزن جي حڪمت عملي"، سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي 1999ع، ص-352
10. ساڳيو 391
11. ڀنڀرو، عطا محمد (مترجم) "حُر گوريلا جنگ"، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو 2002ع، ص-91
12. ڀنڀرو، عطا محمد، (مترجم) "سنڌوءَ ڪناري وساريل شهر"، سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي، 2005ع، ص -149
13. ڀنڀرو، عطا محمد، (مترجم)، "سنڌ جيئن مون ڏٺي"، سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچي، 2005ع، ص، 46
14. ساڳيو ص-59
15. ساڳيو ص-149
16. ڀنڀرو، عطا محمد، (مترجم) "سنڌ منهنجي نظر ۾" سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي، 2007ع، ص -280 ۽ 281
17. ڀنڀرو، عطا محمد، (مترجم) "سنڌو لڪت جي پاڇ" ڪويتا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2007ع، ص-14 ۽ 15
18. ساڳيو ڪتاب، ص-15